

Grzegorz Majchrzak

Początki „ochrony” NSZZ „Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa (wrzesień 1980 – kwiecień 1981)

Walka Służby Bezpieczeństwa z opozycją polityczną w PRL należy do zagadnień najbardziej interesujących i budzących najwięcej emocji. Dotyczy to również działań przeciwko Niezależnemu Samorządnemu Związкови Zawodowemu „Solidarność”.

Część historyków i publicystów stawia tezę, że strajki z lata 1980 r., które doprowadziły do powstania „Solidarności”, miały być elementem gry o władzę. Jak pisze np. Henryk Głębocki: „Elementem tej walki o władzę miały być spowodowane przez SB strajki z lipca i sierpnia 1980 r., które jednak szybko wymknęły się spod kontroli”¹.

Jak wynika z przebadanych dotychczas archiwaliów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, teza ta nie znajduje potwierdzenia źródłowego. Rzeczywiście w MSW po strajkach w grudniu 1970 i na początku 1971 r. opracowano „koncepcję operacyjnego przygotowania na konflikt w szerszej skali”. Polegała ona na przygotowaniu i przeszkoleniu współpracowników resortu do „przejęcia w razie strajków roli przywódczej, a następnie kierowania spokojnym ich przebiegiem i niedopuszczenia do skierowania ruchu strajkowego na niebezpieczne politycznie tory”². Od 1976 r. głównym przeciwnikiem SB był Komitet Obrony Robotników. Funkcjonariusze MSW zdawali sobie sprawę, że rozwijająca się opozycja antykomunistyczna stanie się groźna dla systemu, jeśli poprą ją robotnicy, dlatego m.in. latem 1980 r. usiłowano izolować działaczy opozycji, uniemożliwić im nawiązanie kontaktu ze strajkującymi zakładami pracy³. Koncepcja otoczenia KOR siecią „podstawionych łączników do załóg”, co miało pozbawić go możliwości skutecznego działania w momentach przełomowych, nie została zrealizowana w szerszej skali, gdyż „nie zyskała aprobaty ówczesnego kierownictwa politycznego”.

¹ H. Głębocki, „Solidarność” w grach SB 1980–1989, „Arcana” 2003, nr 2, s. 80.

² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [dalej: AIPN], MSW II, 3506, Informacja MSW, listopad 1983 r., k. 33.

³ Wskazują na to chociażby informacje płynące z resortu do władz. Zob. K. Dubiński, *Zapowiedź sierpniowego przełomu*, „Zeszyty Historyczne” 2000, z. 133, s. 69–164; G. Majchrzak, *Informacje sytuacyjne MSW z sierpnia 1980 roku*, *ibidem* 2003, z. 145, s. 65–155.

W związku z powstawaniem od 1978 r. Wolnych Związków Zawodowych Służba Bezpieczeństwa przystąpiła do ich „operacyjnego opanowania”. Wytyczne władz PRL były jednak inne – należało likwidować WZZ i wykorzystać propagandowo osoby odcinające się od nich. Działania te okazały się skuteczne jedynie doraźnie. Podczas strajków w sierpniu 1980 r. sytuacja kształtowała się w zależności od „wcześniejszego operacyjnego przygotowania terenu”. I tak w Szczecinie, gdzie SB w znacznym stopniu kontrolowała sytuację, wynegocjowano porozumienia bardziej korzystne dla władz. W Gdańsku natomiast w skład Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego weszli działacze Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża powiązani z Komitetem Samoobrony Społecznej „KOR”, którzy wręcz „ubiegli” Służbę Bezpieczeństwa. Doprowadzić to miało – zdaniem MSW – do upolitycznienia postulatów strajkowych i wysunięcia jako podstawowego postulatu utworzenia niezależnych od władz związków zawodowych⁴.

W sierpniu 1980 r. władze nie zdecydowały się na rozwiązanie siłowe, proponowane m.in. przez MSW⁵, i ostatecznie strajki zakończyły się kompromisem. Oznaczało to zupełnie nową sytuację dla resortu spraw wewnętrznych. Wytyczne władz były jasne – „Solidarność” musi zostać „rozbrojona” i poddana kontroli PZPR. Miały temu służyć środki polityczne, a gdyby te zawiodły, pozostawało rozwiązanie siłowe. Resort spraw wewnętrznych znalazł się w „niespotykanej dotąd nawet ilościowo sytuacji”⁶ – „Solidarność” była organizacją masową, w szczytowym okresie liczyła blisko dziesięć milionów członków.

Jak się zdaje, do legalizacji NSZZ „Solidarność” w listopadzie 1980 r. SB prowadziła działania defensywne, zmierzające głównie do ograniczenia wielkości i siły Związku, a także przygotowywała plany i założenia taktyczne. Funkcjonariusze SB zdawali sobie sprawę, że zalecane przez władze próby „politycznego spacyfikowania” Związku ze względu na jego masowość są nierealne. Już jesienią 1980 r. przystąpiono do rozbicia „Solidarności”. Służyć temu miały: rozpoznanie i rozpracowanie wyłaniających się przywódców, umieszczanie tajnych współpracowników SB – zwłaszcza na kierowniczych stanowiskach, pozyskiwanie do współpracy przywódców Związku, operacyjno-techniczne zabezpieczenie siedzib „Solidarności”, podsycanie konfliktów między ogniwami związkowymi, inspirowanie działań wywołujących dezaprobatę społeczną oraz wzmaganie antagonizmów osobistych i międzynarodowych⁷.

Jednakże zadania stawiane funkcjonariuszom SB były znacznie szersze. I tak np. w grudniu 1980 r. zalecano: 1) ochronę „Solidarności” przed oddziaływaniem grup antysocjalistycznych, 2) wspieranie instancji PZPR w usuwaniu ze Związku osób wrogo ustosunkowanych do ustroju, ludzi o „przestępczej przeszłości” oraz tych, którzy ze względu na swoją awanturczość, agresywność czy skłonność do demagogii mogą wywoływać „nieprawidłowe, niezgodne ze statutem i porządkiem prawnym” działania danego ogniw związkowego, 3) działania na rzecz „prawidłowego ułożenia stosunków” między „Solidarnością” i organizacjami społeczno-politycznymi w danym zakładzie, 4) zapobieganie podejmowa-

⁴ AIPN, MSW II, 3506, Informacja MSW, listopad 1983 r., k. 33–34.

⁵ Zob. *Partia wojny*, oprac. M. Zaremba, „Polityka” 2000, nr 30, s. 57.

⁶ AIPN, 0236/206, t. 12, *Nowe formy działania MSW*, listopad 1983 r., k. 1.

⁷ *Ibidem*.

niu przez Związek działań pozastatutowych, 5) popularyzowanie prawa wśród członków „Solidarność”, 6) wykorzystywanie Związku do realizacji zadań MSW (zwłaszcza w ochronie gospodarki), 7) przeciwdziałanie próbom naruszania prawa przez Związek, 8) ujawnianie przypadków jego naruszania przez członków „Solidarność”, 9) wspomaganie instancji PZPR i innych organizacji w wytwarzaniu w środowisku „Solidarność” dezaprobaty dla działań pozastatutowych i pozaprawnych⁸. Kolejne zadania wyznaczono już miesiąc później⁹.

Głównym przeciwnikiem SB pozostawał w dalszym ciągu KSS „KOR”¹⁰. Służba Bezpieczeństwa działała w pośpiechu, tocząc „swoisty wyścig z KOR-em i innymi ugrupowaniami antysocjalistycznymi”¹¹.

W ocenie samego MSW przed 13 grudnia 1981 r. działania informacyjno-rozpoznawcze „w zasadzie” zakończyły się sukcesem, działania agentury natomiast nie były „w pełni zadawalające” – z powodu niewystarczającego i niekiedy słabego przygotowania agentury SB, braku doświadczenia podstawowej kadry opera-

⁸ *Ibidem*, 0236/277, t. 2, *Tezy dot[yczące] stosunku resortu spraw wewnętrznych do NSZZ „Solidarność”*, 10 XII 1980 r., k. 1–2.

⁹ Na początku 1981 r. do podstawowych kierunków działania zaliczono: 1) rozpoznawanie działalności „Solidarność” w „świecie przestrzegania zasad wynikających z przyszłej ustawy o związkach zawodowych”, 2) rozpoznawanie prób wykorzystania przez opozycję Związku do działalności antypaństwowej, 3) rozpoznawanie, dokumentowanie i przeciwdziałanie związkowym inicjatywom skierowanym przeciwko partii i państwu, 4) ujawnianie i neutralizację planów „Solidarność” zmierzających do osłabiania i likwidacji związków branżowych, 5) podejmowanie działań w celu eliminacji z ogniw kierowniczych Związku działaczy opozycji i innych „wrogich elementów”, 6) demaskowanie i neutralizację osób próbujących wykorzystać działalność związkową do wystąpień antypaństwowych oraz inspirowanie osób posiadających autorytet społeczny do „działań pozytywnych”, 7) rozpoznawanie sytuacji w ochranianych środowiskach i obiektach w celu usuwania zjawisk mogących powodować niezadowolenie i konflikty, 8) pogłębianie rozbieżności w Międzyzakładowych Komisjach Założycielskich w celu rozbicia „Solidarność” na związki zawodowe o charakterze regionalnym i branżowym, 9) przeciwdziałanie publikowaniu „wrogich treści” w wydawnictwach związkowych, 10) podjęcie działań operacyjnych, politycznych, administracyjnych i karnych dla „całkowitego wyeliminowania” wpływów opozycji na działalność Związku, 11) rozpoznawanie, kontrolowanie i „w uzasadnionych przypadkach” ograniczanie kontaktów kierownictwa „Solidarność” z zagranicznymi organizacjami związkowymi o charakterze pravicowym, 12) przeciwdziałanie nasyceniu katolicką doktryną społeczną założeń ideowo-programowych „młodzieżowego ruchu związkowego”, 13) rozpoznawanie planów i zamierzeń Kościoła wobec „Solidarność”, a także jego reakcji na działania władz, inspirowanie duchowieństwa do tonowania nastrojów społecznych, 14) ekspozowanie w środowisku kościelnym potrzeby sterowania działaniami Związku na płaszczyźnie społeczno-bytowej, 15) prowadzenie dialogów polityczno-operacyjnych z biskupami, księżmi i katolikami świeckimi „w celu kształtowania opinii o potrzebie kontynuowania apelów do wiernych o spokój i rozwagę”, 16) umacnianie wśród przywódców Kościoła przekonania, iż elementy anarchistyczne i ekstremalne zamierzają wykorzystać Kościół i „Solidarność” jako narzędzie do własnych celów (*ibidem*, t. 2, *Zasady operacyjnej ochrony Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych*, styczeń 1981 r., s. 7–9).

¹⁰ W połowie grudnia 1980 r. przewidywano nawet możliwość wprowadzenia stanu wojennego w części kraju. Wynikało to z planowanych działań wobec Jacka Kuronia i jego najbliższych współpracowników. Funkcjonariusze SB proponowali jego aresztowanie i proces w przypadku „zaostrezenia walki” przez KSS „KOR”. Spodziewano się, że w takiej sytuacji „Solidarność” podejmie akcję strajkową w obronie aresztowanych, co miało z kolei spowodować ogłoszenie stanu wojennego „dla regionów zagrożonych taką akcją” (*ibidem*, t. 2, *Propozycje działań zmierzających do zahamowania antysocjalistycznych i negatywnych inicjatyw*, 16 XII 1980 r.).

¹¹ *Ibidem*, 0236/206, t. 12, *Nowe formy działania MSW*, listopad 1983 r., k. 2.

cyjnej, kunktatorskiej i „zmierniczej w niewiadomym kierunku” polityki władz państwowych oraz „prymitywizmu politycznego i zadufania wielu lokalnych działaczy politycznych”¹². Inną bolączką, nie tylko zresztą Służby Bezpieczeństwa, ale całego aparatu władzy, był brak elastyczności i możliwości szybkiej reakcji, np. agentura działała na podstawie wytycznych z poprzedniego dnia, które szybko się dezaktualizowały. Innym problemem był brak koordynacji działań agenturalnych. Niedostateczne było pozyskiwanie agentury. W marcu 1981 r. np. pionowi III A udało się pozyskać jedynie 21 tajnych współpracowników¹³.

* * *

Poniżej prezentujemy cztery dokumenty dotyczące „operacyjnej ochrony” NSZZ „Solidarność” z grudnia 1980 r. oraz stycznia i kwietnia 1981 r. Ukazują one skalę działań pionu III A przeciwko „Solidarności” w pierwszych miesiącach jej istnienia, liczbę prowadzonych spraw obiektowych, wielkość zaangażowanych środków (technika operacyjna, agentura), a także kulisy tej działalności. Warto zwrócić uwagę na kilka rzeczy. Po pierwsze, na pewną prawidłowość – im silniejszy region „Solidarności” i większy wpływ opozycji, tym mniejsza skala działań resortu spraw wewnętrznych. Zapewne sytuacja ta zmieniła się w następnych miesiącach, choć jak wynika z dokumentów MSW, jeszcze w marcu 1981 r. gdańska czy warszawska „Solidarność” należały do najsłabiej „ochronianych”, czyli rozpracowywanych. Zwraca też uwagę znacznie większa możliwość oddziaływania Służby Bezpieczeństwa na władze krajowe Związku niż na jego komisje zakładowe. Jest to szczególnie widoczne w przypadku Krajowej Komisji Porozumiewawczej, gdzie (jeżeli oczywiście dane te są wiarygodne i dotyczą jedynie członków KKP, bez np. osób z obsługi technicznej) w połowie stycznia 1981 r. SB miała trzynastu agentów. Liczba ta robi wrażenie, ponieważ w obradach KKP brało udział jedynie kilkadziesiąt osób (w posiedzeniach uczestniczyły także osoby, które nie były członkami KKP)¹⁴. Różnica w skali nasycenia agenturą ogniw zakładowych oraz władz krajowych Związku wynika także z tego, że SB zajmowała się głównie zakładami pracy uznanymi za najważniejsze.

Ostatnią kwestią wynikającą z prezentowanych dokumentów jest rozprężenie, wręcz demobilizacja SB. Świadczy o tym chociażby nienadesłanie do centrali informacji ze wszystkich wydziałów III A z kraju. Notabene, jak wynika z za-

¹² *Ibidem*, MSW II, 3506, Informacja MSW, listopad 1983 r., k. 35.

¹³ *Ibidem*, 0236/277, t. 1, Wyciąg z telekonferencji z 6 IV 1981 r., k. 17. Oprócz pionu III A walką ze Związkiem zajmowały się także pionu III i IV oraz od połowy lutego 1981 r. pion II (kontrwywiad). Oczywiście były one wspierane przez pozostałe pionu. Na temat organizacji i zadań jednostek operacyjnych resortu spraw wewnętrznych w tym okresie zob. P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 51–107. Więcej na temat werbunku agentury zob. T. Ruzikowski, *Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984*, *ibidem*, s. 109–131.

¹⁴ O utworzeniu KKP zdecydowali 17 IX 1980 r. przedstawiciele ponad trzydziestu komitetów założycielskich NSZZ „Solidarność”. Teoretycznie w skład KKP miał wchodzić jeden przedstawiciel każdego komitetu założycielskiego; przyjmowano do Komisji przedstawicieli struktur międzyzakładowych (regionalnych), które zgłaszały akces do Związku. Na początku października 1980 r. w KKP reprezentowanych było około 40 ogniw międzyzakładowych, a w lutym – 53. Więcej zob. *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniu 23 kwietnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, M. Włostowski, Warszawa 1995, s. 5–24.

chowanych dokumentów dotyczących rozpracowania Związku, problemy ze sprawozdawczością nie skończyły się na początku 1981 r. Wynikały one zapewne z pośpiechu oraz nadmiaru zadań, których przysporzyło Służbie Bezpieczeństwa niepokorne społeczeństwo. Z tego samego powodu zapewne w tabeli dotyczącej „operacyjnej ochrony” Związku znalazły się błędy liczbowe.

Prezentowane dokumenty zachowały się w materiałach dotyczących rozpracowania krajowego kierownictwa NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1981. Szczególnie ciekawy jest ostatni z dokumentów, czyli zapis telekonferencji pionu III A, która odbyła się kilka dni po zakończeniu tzw. kryzysu bydgoskiego, uważanego przez niektórych za moment zwrotny w dziejach Związku.

Warszawa, dnia 30 grudnia 1980 r.

Tajne

Uwagi ogólne
dot[yczące] oceny dotychczasowej pracy na odcinku operacyjnej ochrony
NSZZ „Solidarność”

Na dzień 30 grudnia 1980 r. otrzymano informację z 45 wydziałów III A na ogólną ilość 50¹. Dotychczas nie nadeszły informacji (mimo upływu terminu w dniu 18 bm.) wydziały III A w Białymstoku, Częstochowie, Krakowie, Lesznie i Zamościu.

Spośród nadesłanych z 45 wydziałów III A informacji wynika, że tylko Wydział III A-1 K[omendy] S[tołecznej] MO nie prowadzi sprawy obiektowej² na „Solidarność”.

Z pozostałych 44 wydziałów III A prowadzonych jest łącznie 89 spraw obiektowych na NSZZ „Solidarność”, w tym trzy sprawy obiektowe na „Solidarność Wiejską” lub „Chłopską” (w Chełmie, Rzeszowie i Lublinie).

Najwięcej spraw obiektowych na NSZZ „Solidarność” założono w następujących wydziałach III A:

- w Radomiu i Opolu po 6,
- w Katowicach i Piotrkowie Trybunalskim po 5,
- w Kielcach, Lublinie i Tarnowie po 4,
- w Szczecinie, Legnicy, Bielsku-Białej, Białej Podlaskiej, Przemyśle, Chełmie i Łomży po 3,
- w Płocku, Ostrołęce i Sieradzu po 2.

Jak z powyższego wynika, nie wszędzie ilość prowadzonych spraw obiektowych na NSZZ „Solidarność” jest adekwatna do posiadanych przez nią wpływów na danym terenie i opanowaniem^a regionalnych czy międzyzakładowych ogniw związkowych przez elementy antysocjalistyczne lub wrogie. Nie oznacza to jednak, że sprawy te założone są nieprawidłowo.

Tak na przykład wydziały III A w Łomży i Przemyśle (gdzie zakres oddziaływania NSZZ „Solidarność” jest niewielki) prowadzą po trzy sprawy obiektowe. Natomiast wydziały III A w Warszawie, Gdańsku, Wrocławiu, Elblągu, Poznaniu, Bydgoszczy itp., gdzie wpływy NSZZ „Solidarność” są bardzo silne, a ich ognia regionalne i międzyzakładowe w znacznym stopniu opanowane przez elementy antysocjalistyczne i wrogie – prowadzą tylko po jednej sprawie obiektowej.

^a Tak w oryginale.

¹ W Komendzie Stołecznej MO Warszawie obok Wydziału III A funkcjonował też Wydział III A-1 (P. Piotrowski, *op. cit.*).

² Sprawa obiektowa – jeden z zasadniczych rodzajów spraw operacyjnych; była rozpoczynana przy rozpracowaniu zwłaszcza: 1) działających za granicą instytucji i organizacji uznanych przez SB za wrogie PRL; 2) niektórych instytucji Kościoła katolickiego i związków wyznaniowych; 3) instytucji i zakładów narażonych na penetrację obcych wywiadów lub wymagających z innych względów ochrony operacyjnej. Więcej zob. „Biblia” *Śłużby Bezpieczeństwa: Instrukcja 006/70*, oprac. H. Głębocki, „Arcana” 2002, nr 4/5, s. 40–73.

Wynika to z tego, że w tych województwach założono sprawy obiektowe tylko na regionalne ogniwa związkowe, a nie założono ich na międzyzakładowe komitety założycielskie.

Odnosnie [do] wykorzystania techniki operacyjnej przez poszczególne wydziały III A to sprawa wygląda następująco:

Większość wydziałów III A w nadesłanych informacjach nadmienia tylko bardzo ogólnikowo o współpracy z Wydziałem „T”³ lub wykorzystywaniu techniki operacyjnej – nie precyzując bliżej, na czym ta współpraca polega i w jakim stopniu wykorzystywana jest technika operacyjna, co uniemożliwia stwierdzenie, czy jest ona stosowana zgodnie z potrzebami i w jakim zakresie.

Podobnie wygląda sprawa z korzystaniem z pomocy wydziałów „B”⁴ i „W”⁵. Przy czym niektóre wydziały III A, jak np. w Wałbrzychu i Ciechanowie, nie mogą korzystać w ogóle z obserwacji z uwagi na brak w tych komendach wydziałów czy sekcji „B”.

Do wydziałów, które wykazały w swoich informacjach konkretne dane o wykorzystywaniu techniki operacyjnej (PT⁶ i PP⁷), należą: Wrocław – 96 PT, Piła – 23 PT i 1 PP, Konin – 9 PT, Kalisz – 8 PT, Radom – 6 PT i 2 PP, Nowy Sącz – 5 PT i 1 PP, Biała Podlaska – 3 PT, Warszawa – 4 PT, Lublin – 6 PP, Suwałki – 4 PT, Tarnów – 3 PT i 1 PP.

Ponadto niezależnie od powyższych danych wykorzystują PP i PT do figurantów⁸ wydziały III A w Gdańsku, Katowicach, Szczecinie i Wałbrzychu.

Całość otrzymanych informacji z wydziałów III A komend wojewódzkich MO zostanie przekazana do Wydziału III Departamentu III A w celu ich szczegółowego przeanalizowania.

**Naczelnik Wydziału II Dep[artamentu] III A
Płk St[anisław] Borowczak**

Źródło: AIPN, 0236/277, t. 2, k. 63–65.

³ Wydział „T” KW MO – jednostka SB na szczeblu wojewódzkim, odpowiedzialna za stosowanie środków techniki operacyjnej (podśluchy, podglądy itp.).

⁴ Wydział „B” KW MO – jednostka SB na szczeblu wojewódzkim, odpowiedzialna za prowadzenie obserwacji zewnętrznej.

⁵ Wydział „W” KW MO – jednostka SB na szczeblu wojewódzkim, odpowiedzialna za perlustrację (kontrolę) korespondencji.

⁶ PT – podsłuch telefoniczny.

⁷ PP – podsłuch pokojowy.

⁸ Figurant – osoba będąca przedmiotem zainteresowania (rozpracowywana) w sprawie prowadzonej przez Służbę Bezpieczeństwa.

Warszawa, dnia 16 stycznia 1981 r.
Tajne spec[jalnego] znaczenia
Egz. nr 2

Omówienie do analizy operacyjnej ochrony NSZZ „Solidarność”

Niniejszą analizę opracowano na podstawie informacji nadesłanych przez jednostki wojewódzkie i [po] zweryfikowaniu ich w bezpośrednich rozmowach z naczelnikami wydziałów III A.

Analiza zawiera dane według stanu na dzień 15 stycznia br. i przedstawia się następująco:

1. Istnieje 146 MKZ-etów [międzyzakładowych komitetów założycielskich], w których posiadamy 221 źródeł (tw¹ i ko²). Ze 145 osobami w MKZ-etach prowadzone są dialogi operacyjne³. Do oficjalnych wystąpień przeciwko KOR-owi⁴ spośród członków MKZ można wykorzystać 42 osoby.

2. Na terenie kraju utworzono 18 186⁵ ogniw zakładowych NSZZ „Solidarność” (KZ [komisje zakładowe] lub ZKZ [zakładowe komitety założycielskie]). W ogniwach tych posiadamy 1610⁶ tw i ko. Dialogi są prowadzone przez naszą służbę z 746 osobami. Do wystąpień przeciwko KOR-owi spośród członków podstawowych ogniw „Solidarność” można wykorzystać 83 osoby.

3. W gronie przedstawicieli⁷ KKP NSZZ „Solidarność” posiadamy 13 tw i ko oraz 27 źródeł w komisjach branżowych.

4. Jednostki terenowe w ramach spraw ewidencji operacyjnej⁸ kontrolują 366 figurantów spośród aktywu „Solidarność”, w tym:

– 162 figurantów – członków MKZ. Z 21 spośród nich prowadzone są dialogi;

– 204⁹ figurantów – członków KZ (ZKZ), spośród których z 43 również prowadzi się dialogi.

¹ Tajny współpracownik – najwyższa kategoria tzw. osobowych źródeł informacji SB. Więcej zob. „Biblia” Służby Bezpieczeństwa...

² Kontakt operacyjny – niższa kategoria agentury (osobowych źródeł informacji).

³ Dialog operacyjny – określano w ten sposób kontakt funkcjonariusza SB z osobą rozpracowywaną (figurantem sprawy) lub podejrzaną, funkcjonariuszem obcej służby itp. w celu osiągnięcia określonych korzyści operacyjnych.

⁴ Właściwie: KSS „KOR”. We wrześniu 1977 r. Komitet Obrony Robotników przekształcił się w Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”.

⁵ Błąd w obliczeniach, powinno być 16 189.

⁶ Błąd w obliczeniach, powinno być 1597.

⁷ Prawdopodobnie chodzi o członków Krajowej Komisji Porozumiewawczej.

⁸ Sprawa ewidencji operacyjnej – kategoria spraw operacyjnych, zakładanych w celu prowadzenia systematycznej obserwacji jednej osoby dla ustalenia ewentualnych jej „wrogich” zamierzeń, poczynań lub kontaktów.

⁹ Błąd w obliczeniach, powinno być 194.

Uwagi końcowe

Dane o ilości podstawowych ogniw „Solidarności” w zakładach pracy należy traktować jako bardzo przybliżone, ponieważ szereg KZ (ZKZ) powstaje poza obiektami chronionymi przez wydziały III A.

Konkretna liczba jest możliwa do ustalenia dopiero po zakończeniu akcji wyborczej w NSZZ „Solidarność”.

Naczelnik Wydziału III Dep[artamentu] III A¹⁰ MSW
płk Władysław Kuca

Wykonano w 2 egz.

Egz. nr 1 – Kierownictwo

Egz. nr 2 – a/a

Oprac. J.B.

Źródło: AIPN, 0236/277, t. 2, k. 255–256.

¹⁰ Wydział III Departamentu III A (i jego odpowiedniki terenowe) zajmował się programowaniem, koordynacją i realizacją działań w zakresie „operacyjnej ochrony” NSZZ „Solidarność”.

Nr 3

Analiza operacyjnej ochrony NSZZ „Solidarność” (wg stanu na dzień 15 I 1981 r.)

Województwo	MKZ-ety				KZ-ety (ZKZ)				Źródła w		Figuranci spraw w			
	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Możl[ivość] wykorz[ystania] p[rzeci]wko KOR	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Możl[ivość] wykorz[ystania] p[rzeci]wko KOR	KKP	Kom[isjach] branzowych	MKZ		KZ	
											Ilość	Dialogi	Ilość	Dialogi
Biała Podlaska	3	4	6		141	7	15				8	1	6	1
Białystok	1	5			220	23	3	5		1				
Bielsko-Biała	3	6	5		322	140	4	4	2	1	1		10	
Bydgoszcz	11	3	10	3	650	37	32	8	1	1	4		5	
Chełm	3	15	7		130	38	6	2						
Ciechanów	3	1	4	3	92	34	5				3	3	2	2
Częstochowa	2	1	5		228	17	20				5	2		
Elbląg	4	1	3		550	4	10							
Gdańsk	1	5	8		820	69	4		1	4	8		7	7
Gorzów Wielkopolski	1	3	8		325	14	50				3	1	5	3
Jelenia Góra	1	1	1		420	4	1		1				1	1
Kalisz	7	6	5		136	7	20		1		2			
Katowice	5	23	19	18	1950	189	100		1	2	3		6	
Kielce	2	12	10		170	99	9				5		5	2
Konin	1	3			56	13							6	
Koszalin	4	3	3		300	7	2		1		2		3	1
Kraków	1			1	1700	85	18	1			8		1	1
Krosno	4	4	6		11	26	12						1	

Województwo	MKZ-ety				KZ-ety (ZKZ)				Źródła w		Figuranci spraw w			
	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Mozl[iwość] wykorz[ystania] p[irzeci]wko KOR	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Mozl[iwość] wykorz[ystania] p[irzeci]wko KOR	KKP	Kom[isjach] branżowych	MKZ		KZ	
										Ilość	Dialogi	Ilość	Dialogi	
Leszno	1	2	2		80	23	5			1				
Lublin	3	6	3		400	34	15			1	7	1	12	3
Legnica	3	1	4		200	10	10							
Łomża	5	2	3	1	98	7					1	1	1	1
Łódź	1	1		2	800	18	4	4		1				
Nowy Sącz	6	10		2	470	14	100	5		1				
Olsztyn	1	3			480	24	5				1		2	
Opole	6	8			154	25	39				1			
Ostrołęka	5	3	3		487	9	23				1	1	1	1
Piła	1		2		235	7	2				1	1	1	1
Piotrków Trybunalski	6	9	3	2	70	30	12			1	4	1	4	3
Płock	2	5	5		235	43	17			1				
Poznań	1	11			186	36	50	20		1	9	4	4	2
Przemyśl	3	3			150	7					2			
Radom	7	4			200	29					6		1	
Rzeszów	1	9	2		270	15	4				1		4	
Siedlce	2	1			40	11	5							
Sieradz	2	2	2		34	14	7				2		4	
Skierniewice	3	1			49	6	7				1			
Słupsk	1	4			72	17			2	1	8			
Suwałki	2	1	2		130	7			2					
Szczecin	3	3			710	19				1	21		36	

Początki „ochrony” NSZZ „Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa

Województwo	MKZ-ety				KZ-ety (ZKZ)				Źródła w		Figuranci spraw w			
	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Moz[liwośc] wykorz[ystania] p[rzeci]wko KOR	Ilość	Ilość źródeł	Dialogi	Moz[liwośc] wykorz[ystania] p[rzeci]wko KOR	KKP	Kom[isjach] branżowych	MKZ		KZ	
											Ilość	Dialogi	Ilość	Dialogi
Tarnobrzeg	1	1		3	82	11	10	7			4		3	
Tarnów	4	1	2		208	54	8	6					4	
Toruń	9	1	2		150	12	6				5		8	
Wałbrzych	1	6	3	1	594	33	32	12		7	1	1	7	
Warszawa	3	2	3		263	177	31	1		1	19	3	36	11
Włocławek	1	1	1	3	191	8	3	3			2		1	1
Wrocław	1	14			410	53	15				10		4	2
Zamość	3	5	3	3	120	12	15	5		1	2	1		
Zielona Góra	1	5			400	19	10		1		1		3	
Razem	146	221	145	42	18 186 ¹	1610 ²	746	83	13	27	162	21	204 ³	43

Źródło: AIPN, 0236/277, t. 2, k. 149–254.

¹ Właśc. 16 189; zob. dok. nr 2, przypis 5.

² Właśc. 1597; zob. dok. nr 2, przypis 6.

³ Właśc. 194; zob. dok. nr 2, przypis 9.

Warszawa, dnia 2 IV 1981 r.

Telekonferencja [pionu III A]¹

W ostatnich dniach przeżyliśmy bardzo dramatyczną sytuację: porozumienie – czy konfrontacja. Jak wszyscy doskonale wiemy, nastąpiło zawarcie porozumienia pomiędzy rządem a liderami „Solidarność”². Z wiadomości radiowych i telewizyjnych wiemy również, że porozumienie to K[rajowa] K[omisja] P[orozumiewawcza] potraktowała jako porozumienie wstępne, ale tak samo potraktował to rząd. Będą prowadzone dalsze rozmowy.

Z punktu widzenia polityczno-operacyjnego wyróżnić należy następujące uwagi i spostrzeżenia:

– Klasa robotnicza uświadomiła sobie groźbę sytuacji i następstw porozumienia. Dała temu wyraz w szeregu telegramów skierowanych do KKP i osobiście L[echa] Wałęsy, opowiadając się wyraźnie przeciwko strajkowi.

Zwracam uwagę na fakt³, że po ogłoszeniu zawieszenia strajku generalnego nastąpiło wyraźne odprężenie wśród klasy robotniczej i społeczeństwa, a z drugiej strony zawód wśród działaczy „Solidarność” o poglądach ekstremalnych i skrajnie radykalnych.

Decydującą rolę w powstrzymaniu elementów ekstremalnych odegrali przedstawiciele komisji zakładowych dużych zakładów gospodarki narodowej, np. przewodniczący 50 największych zakładów woj. bydgoskiego mimo nacisku tamtejszego MKZ-etu nie wyrazili zgody na ogłoszenie strajku w dniu 31 III br.

– Wśród liderów „Solidarność” nastąpiło po raz pierwszy rozbitcie, skłócenie i wzajemne zwalczanie się, np. uchwalenie wotum nieufności [przez] M[iędzyzakładowy] K[omitety] S[trajkowy] Wrocław wobec delegacji na rozmowy z rządem, list Rulewskiego³ do Wałęsy, zabiegi Walentynowicz⁴ w Stoczni im. Lenina

^a *Dopisano odręcznie.*

¹ Prawdopodobnie jest to przemówienie wprowadzające dyrektora Departamentu III A MSW Władysława Ciastonia.

² 19 III 1981 r. odbyła się sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy. Zaproszono na nią przedstawicieli „Solidarność”, by zaprezentowali racje strajkujących rolników (rejestracja związku zawodowego), nie dopuszczono ich jednak do głosu. Sesję przerwano, delegację „Solidarność” usunięto siłą przez milicję. Jan Rulewski, Mariusz Łabentowicz i Michał Bartoszcze zostali dotkliwie pobici. Dzień później KKP NSZZ „Solidarność” uznała to zajście za „atak na Związek”, zażądała wyjaśnienia sprawy i ukarania winnych. 27 marca przeprowadzono ogólnopolski czterogodzinny strajk ostrzegawczy. Zapowiedziany na 31 marca strajk generalny został zawieszony, a później odwołany w wyniku tzw. porozumienia (kompromisu) warszawskiego zawartego przez przedstawicieli KKP i rządu 30 marca. Zob. K. Czabański, *Bydgoszcz – marzec 1981. Dokumenty, komentarze, relacje*, Warszawa 1987.

³ Jan Rulewski – od września 1980 r. przewodniczący MKZ NSZZ „Solidarność” Bydgoszcz i członek KKP (od lutego 1981 r. członek Tymczasowego Prezydium KKP), od lipca 1981 r. przewodniczący Zarządu Regionu Bydgoskiego NSZZ „Solidarność”, od października 1981 r. członek Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Od grudnia 1981 do grudnia 1982 r. internowany, w grudniu 1982 r. aresztowany, w lipcu 1984 r. zwolniony na mocy amnestii.

⁴ Anna Walentynowicz – w latach 1978–1980 w Wolnych Związkach Zawodowych Wybrzeża. Jej zwolnienie 9 VIII 1980 r. z pracy stało się bezpośrednią przyczyną strajku w Stoczni Gdańskiej im. Lenina rozpoczętego 14 VIII 1980 r., który doprowadził do powstania NSZZ „Solidarność”. Od jesieni 1980 r. należała do działaczy związkowych przeciwnych polityce Lecha Wałęsy.

w kierunku zdjęcia Wałęsy. Znalazło to finał w obradach KKP⁵. Jednakże ci, którzy zamierzali dokonać zmian, zostali ostudzeni przez swoich mandatariuszy.

Tym niemniej – z rzecznika prasowego KKP złożył rezygnację K[arol] Modzelewski⁶.

– Zdjęto Celińskiego⁷ w wyniku tajnego głosowania z funkcji sekretarza KKP.

– Komitet Zakładowy Stoczni im. Lenina podjął^b uchwałę o wycofaniu Walentynowicz z Prezydium MKZ Gdańsk jako swego przedstawiciela, w związku z rozrabiacką działalnością.

Co prawda Wałęsa będzie z nimi prowadził rozmowy, traktując Walentynowicz jako symbol „Solidarności”, niemniej należy to odczytywać jako pierwszy krok do wstrzymania agresywności niektórych działaczy.

– Wałęsa publicznie przed kamerami telewizyjnymi skrytykował swoich współpracowników za oderwanie się od mas robotniczych, a w wypowiedziach innych działaczy, np. Gwiazda⁸, Lis⁹, Jurczyk¹⁰, wyraźnie podkreślano walkę o jedność związku, bowiem faktycznie stanęli w obliczu wewnętrznego rozbitcia.

– Wynik prowadzonego przez nas w czasie trwania rozmów z rządem rozpoznania operacyjnego postaw i stanowisk liderów „Solidarności” pozwoliły na uzewnętrznienie się faktycznych oblicz członków kierownictwa i przywódców regionalnych „Solidarności”.

^b W tekście błędnie objął.

⁵ Zob. *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 31 III – 1 IV 1981 r.*, Warszawa 1987.

⁶ Karol Modzelewski – historyk, od września 1980 r. członek Prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” Wrocław, od listopada 1980 do kwietnia 1981 r. rzecznik prasowy Związku, od 1981 r. członek Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” Dolny Śląsk; członek KKP, następnie KK NSZZ „Solidarność”. Od grudnia 1981 do grudnia 1982 r. internowany, w grudniu 1982 r. aresztowany, w lipcu 1984 r. zwolniony na mocy amnestii.

⁷ Andrzej Celiński – socjolog, od listopada do grudnia 1980 r. sekretarz prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” Gdańsk, od lutego do kwietnia 1981 r. sekretarz KKP NSZZ „Solidarność”, następnie szef gabinetu przewodniczącego KKP Lecha Wałęsy, od lipca 1981 r. ponownie sekretarz KKP. Doradca KK, od sierpnia 1981 r. członek sekretariatu Rady Funduszu Pomocy Społecznej NSZZ „Solidarność”. Internowany od grudnia 1981 do grudnia 1982 r.

⁸ Andrzej Gwiazda – w latach 1973–1981 pracownik Zakładów Okrętowych Urządzeń Elektrycznych i Automatyki „Elmor”. W 1978 r. jeden z założycieli Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża. Od września 1980 r. wiceprzewodniczący MKZ NSZZ „Solidarność” Gdańsk i KKP, a od lutego 1981 r. Tymczasowego Prezydium KKP, następnie członek KK NSZZ „Solidarność”. Od lipca do listopada 1982 r. członek Zarządu Regionu Gdańskiego. Od grudnia 1981 do grudnia 1982 r. internowany, w grudniu 1982 r. aresztowany, w lipcu 1984 r. zwolniony na mocy amnestii.

⁹ Bogdan Lis – od 1978 r. w Wolnych Związkach Zawodowych Wybrzeża. W sierpniu 1980 r. przewodniczący Komitetu Strajkowego w „Elmorze”, wiceprzewodniczący MKS w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, następnie wiceprzewodniczący MKZ NSZZ „Solidarność” Gdańsk, członek KKP i KK NSZZ „Solidarność”, od lipca 1981 r. członek prezydium Zarządu Regionu Gdańskiego. Od grudnia 1981 r. ukrywał się, od kwietnia 1982 r. członek tajnej Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, od maja także gdańskiej Regionalnej Komisji Koordynacyjnej.

¹⁰ Marian Jurczyk – w sierpniu 1980 r. przewodniczący Komitetu Strajkowego w Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego, następnie przewodniczący Międzyzakładowej Komisji Robotniczej NSZZ „Solidarność” Szczecin, od czerwca 1981 r. przewodniczący Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” Pomorze Zachodnie, od 1981 r. członek KK NSZZ „Solidarność”. Od grudnia 1981 do grudnia 1982 r. internowany, w grudniu 1982 r. aresztowany, w sierpniu 1984 r. zwolniony na mocy amnestii.

Materiał ten jest opracowywany przez Wydział III Dep[artamentu] III A i zainteresowani towarzysze otrzymają go w krótkim czasie.

Jestem^c przekonany, że prowadzone przez was rozpoznanie wzbogaciło wasze wyobrażenie i dało odpowiedź, czego się należy spodziewać po przywódcach.

Reasumując powyższe, należy stwierdzić, że po raz pierwszy wystąpiło zjawisko linii podziału w „Solidarności” i ^dbyliśmy obserwatorami^d pewnego rodzaju przesilenia. Czy to przesilenie będzie się nadal rozwijać, zależy m.in. od wyciągnięcia przez nas właściwych wniosków i podjęcia wyważonych, rozsądnych działań przyspieszających włączenie „Solidarności” w nurt socjalistycznej odnowy kraju.

Naszym zdaniem wypływają z tego następujące wnioski do pracy na najbliższy okres:

1. Słusznie stawialiśmy w czasie wyborów, że bardzo istotnym jest operacyjne opanowanie komisji zakładowych w kluczowych obiektach gospodarki narodowej.

Potwierdzona też została słuszność moich zaleceń, iż należy nawiązywać i kontynuować dialogi operacyjne z przewodniczącymi i członkami komisji zakładowych oraz liderami MKZ-etów.

Kierunek ten należy doskonalić i rozwijać. Czynić należy dalsze wysiłki w celu zgłębienia operacyjnego opanowania^e zakładowych ogniw „Solidarności”.

2. Należy wypracować, stosownie do konkretnych sytuacji na waszym terenie, taktykę zmierzającą do odsuwania od wpływów w „Solidarności” elementów ekstremalnych, radykalnych i antypaństwowych.

Na problem ten trzeba spojrzeć długofalowo, wypracować strategię i taktykę i powoli, rozważnie, ale konsekwentnie ją realizować.

Znane są przykłady prowadzenia przez towarzyszy długofalowych gier skierowanych na odsuwanie elementów ekstremalnych od wpływu na „Solidarność”. Nie chciałbym tu imiennie wymieniać i omawiać, stwierdzam jednak, że szereg z nich jest prowadzonych dobrze i rokują nadzieję na osiągnięcie sukcesu.

Niemniej część towarzyszy nie wypracowała jeszcze właściwych strategii i taktyki, co wynika z materiałów nadesłanych do Wydziału III naszego departamentu spraw operacyjnych. W niektórych sprawach nie ma bliższych ustaleń przeszłości rodziny i figurantów, nie ma ich^f nawyków, skłonności i cech psychofizycznych. Łatwo sobie wyobrazić, że bez tych wiadomości i punktów zaczepień nie można wypracować taktyki dalszych działań. Zaległości te należy w szybkim tempie usunąć.

3. Komisja Rządowa zapowiedziała wypracowanie zarysu strategii zmierzającej do właściwego układania stosunków z „Solidarnością”, włączenia jej w nurt socjalistycznej odnowy i walki o odsunięcie skrzydła radykalnego od ośrodków decyzyjnych w „Solidarności”.

Udział nasz we wspieraniu rządu, wojewodów itd. winien polegać m.in. na:

– Szybkim zbieraniu i natychmiastowym przekazywaniu do tutejszego departamentu zjawisk i konkretnych działań wykraczających poza ramy statutu związku.

^c Skreślono słowa Tym niemniej.

^{d-d} Wpisane odręcznie w miejsce skreślonego ustalić liderów oraz zyskaliśmy rozpoznanie.

^e Wpisane odręcznie w miejsce skreślonego rozpoznawania.

^f Wpisane odręcznie.

Materiały te posłużą do opracowania dokumentu rządowego, który zostanie przedłożony „Solidarności”, a w przypadku sprzeciwu ze strony liderów tego związku zostaną one wykorzystane do oddziaływań propagandowych na społeczeństwo. Z celu tego wynika dla nas zadanie odpowiedzialnego i wyczerpującego dokumentowania zjawisk, o których mowa.

– Konieczność szybkiego reagowania na antypaństwowe i antyustrojowe artykuły w prasie „Solidarności” i pismach ulotnych. Należy egzemplarze zawierające te treści w trybie pilnym przekazywać do Wydziału III Dep[artamentu] III A (w dwóch egz.), a także wojewodom.

Zgodnie z przyjętą strategią rządu artykuły takie będą wykorzystywane w rozmowach z przywódcami „Solidarności”, wywoływanymi [§] w trybie pilnym.

– Kierownicy resortów i wojewodowie otrzymali polecenie wypracowania metod zwalczania wpływów wrogiej i szkodliwej propagandy „Solidarności” w dużych zakładach pracy.

Sygnalizując o tym, proszę towarzyszy naczelników o włączanie się do realizacji tego zadania poprzez wspieranie działaniami operacyjnymi – rozpoznanie, informowanie i przeciwdziałanie własnymi możliwościami.

– Zwracam jeszcze raz uwagę towarzyszy naczelników na wnikliwe rozpoznanie, co pozwoli nam na prognozowanie kierunków działania „Solidarności” i praktyczne wykorzystanie.

Jesteśmy zobowiązani do takiego prognozowania i tu również musimy wspierać wojewodów, którzy będą realizować strategię rządową, o jakiej przed chwilą mówiłem. Do wszystkich przewidywanych konfliktów musimy być lepiej niż dotychczas przygotowani. Musimy trafniej przewidywać wszelkie następstwa naszych działań i lepiej planować oraz realizować sam przebieg tych działań.

4. Wspierać także należy naszymi możliwościami operacyjnymi postulat Komisji Rządowej pod adresem „Solidarności”, iż ogłaszanie strajków winno być poprzedzone powszechnym głosowaniem załóg w trybie tajnym.

Tyle uwag i wytycznych co do dalszej pracy, na marginesie ostatnich wydarzeń. Przypominam jednak, iż wszystkie dotychczasowe wytyczne odnoszące się do operacyjnej ochrony „Solidarności” są nadal obowiązujące. Oczywiście trzeba je widzieć i realizować w kontekście aktualnej sytuacji.

Może jeszcze jedno spostrzeżenie. Na szczeblu centralnym mamy szereg sojuszników współdziałających z nami aktywnie, stąd nieprzypadkowo kierujemy do towarzyszy naczelników prośby, które na pierwszy rzut oka mogą wydawać się wątpliwe.

Zapewniam, że działamy z przemyśleniem i jeżeli nie od razu wykorzystujemy, to nie denerwujcie się tym.

Źródło: AIPN, 0236/277, t. 1, k. 316–320.

[§] *Opuszczono powtórzone słowa w rozmowach.*